Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 289 (9971) | 1975 чылдың декабрь 11, четверг | 1925 чылда үнелезилеттинген | Өртээ 2 коп.

Социалистиг чурттарның коммунистиг партияларының удуртукчуларының Варшавага ужурашканы

Бо чылдың декабрь тоста Варшавагэ социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының VII съездизинде каржиш турар Чиңгине секретарларының болгаш Бирги секретарларының ужуражыышкыны болган.

Ол ужуражыышкынга кирешкеннер: Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары Т. Живков, Венгрияның Социалистиг Ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Я. Кадар, Германияның Социалистиг Чаңгыс аай партиязының ТК-зының Бирги секретары Э. Хонеккер, Моолдуң Улустуң Резолюстуг намының ТК-зының Бирги секретары Ю. Цеденбал, Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Э. Герек, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Г. Гусак.

Акы-дүңма партияларның удуртукчулары социалистиг күрүнелериң кады ажылдажылгазын улам хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле санал-оналын солчуп, а ол ышкаш делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып көргеннер.

Ужуражыышкын үезинде акы-дүңма партияларның аразында кады ажылдажылганы чайгылыш чокка калбартырының, социалистиг чурттарның тургузукчу ажыл-ижиниң бүгү талаларында харылзаалын быжыглаарының чугулазын чаңгыс үн-биле онзалап демдеглээн.

Делегей айтырыгларын көрүп, чугаалашканының үезинде шити-европа Чөвүлел хуралының Хельсинкиге аг салганы түңнел шиитпириниң принциптерин болгаш нелделерин амыдыралга боттандырарының аргаларынче онза кичээнгейин салган.

Чепсегленишкинин эңдере бүдүрерин соксадыр, политиктиг чавырлыышкынны шерит талазы-биле чавырлыышкынның хемчеглери-биле быжыглаарының боттуг базымнарын кылырының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Ужуражыышкын кайыралдың, бот-боттарын бүрүмүбиле билчириниң байдалынга эткен болгаш чугаалашкан бүгү айтырыглар талазы-биле ооң киржикчилериниң туружунуң чаңгыс аай чоруун көргүскен.

ҮЛЕТПҮРДЕ КОЛ СОРУЛГАЛАР

Тоску беш чылдың доозукчу чылы төнеринче чоокшулаан. Ол үениң дургузунда бистиң партиявыс болгаш совет улус СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш кызымак ажылдаанындан коммунистиг тургузуушкунга улуг хере базымнар кылдынган.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелерининг ажыл-ишчилери көскү чедиишкиннерлиг ажылдаан. Электри энергиязын, хөмүр-дашты, сорттуг даг-дүгүн, дилиг материалдарын, кидис, хөм идиктерни болгаш үлетпүр продукциязының оон-даа өскө кол хевирлерин бүдүрериниң болгаш сайгарарының беш чыл планын олар хуусаа бетинде күүсеткен. Тоску беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган чаныштың мурнуку одуруун Каа-Хем разрези, «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттар, даараныла комбинады, Чадааның тараа хүлээп алыр пунктузу ээлээн.

СЭКП-ниң XXV съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжына киржип, күш-ажылчы ээлчегге турбушаан, хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелер коллективтери бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидериниң немелде курлавырларын дилеп тып, кызымак ажылдап турар. Күш-ажылчы ол коллективтерниң чедиишкиннери ында коммунистиң организакчы болгаш кижизидикчи ажыл чорудулгазының, эвээш чарыгдалды үндүрүп тургаш, Төрээн чуртка хөй продукцияны бээр дээш ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның кызымак ажыл-ижиниң түңнелинде чедип алдынган.

Январь-ноябрь айларда үлетпүр продукциязын бүдүрериниң планы 101,3 хуу күүсеттинген. Ол үениң дургузунда пландан ажыр 1026 муң рубльдиң продукциязы бүдүртүнген.

Ынчалза-даа чамдык үлетпүр бүдүрүлгелер коллективтери бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алза-даа, бүдүрүлгениң аңгы-аңгы адырларының ажылын чөп организаставаанындан планын күүседип шыдавазының кырында келген.

Ооң түңнелинде продукция сайгарарының 11 айларда планныг онаалдалары 98,1 хуу күүсеттинген, азы күрүнеге 1,5 миллион рубльдиң продукциязы чедир бердинмээн. Ол үениң дургузунда продукция бүдүрериниң талазы-биле 20, а ону сайгарарының талазы-биле 17 бүдүрүлгелер планныг онаалдаларын күүседип шыдаваан. Оларның 15-и—үлетпүр бүдүрүлгезиниң темпизин эрткен чылдың ол үезинден кудулаткан.

«Тудуг кезектери» комбинат, Кызылдың туйбу заводу, «Тыва көдээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестериниң бүдүрүлгелери, Кызылдың пиво заводу, «Сельхозтехниканың» Чадаана, Кызыл-Мажалык салбырлары кошкак ажылдап келген. Бо бүдүрүлгелерде күш-ажылдың организациязының кошкаа, социалистиг чарышты ёзу барымдаалап организастап турары, кижилер-биле ажылды четпес организастааны—ында ажыл-херекке дээштиг салдар чедирбейн турар.

Ажыл шагын төп ажыглаар, күш-ажылдың бүдүркүлүүн бедидер, ажылдап тураларга таарымчалыг байдалдарны тургузар херек. Ындыг турбуже, Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелинде, «Сельхозтехника» каттыжыышкынында, Ак-Довуракты үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадында, эзт комбинадында, Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгезинде ажыл шагы үзер чоруктарны чок кылырынче ында партия болгаш хөй-нийти организациялары кичээнгейни кошкаткан.

Республиканың үлетпүрүнде бүдүрүлге фондулары чыл санында өзүп турар. Бо чылын ол 1970 чылга деннээрге 94 хуу өскен. Ынчалза-даа, чамдык бүдүрүлгелерде дериг-херекселдерни, машиналарны болгаш механизмнерни четпес ажыглап турарындан республикада чарыгдаттынган акша-хөреңгиниң эгидиишкини беш чыл дургузунда 50 хуу кудулаан. Бо чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүседириңге шаптыктыг болган. Ынчангаш ол көргүзүг талазы-биле январь-ноябрь айларда 21 бүдүрүлгелер планын күүсетпээн болгаш күрүнеге 2 миллион чыгыы рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Ылангыя Кызылдың сүт, пиво заводтарының, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-ажыйының, «Тудуг кезектери» комбинаттың, Үстүү-Енисейниң балык заводунуң, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның коллективтери ол талазы-биле чыдып каап турар болганда ону дарый чайладырының хемчеглерин ында партия организациялары алыр ужурлуг.

Бүдүрүлге бүрүзүнде хөй-хөй мурнакчылар бар. Оларның билиг-мергежилин, арга-дуржулгазын нептередири ийи-чаңгыс кижиниң эвес, а күрүнеге ужур-дузалыг айтырыг болганда, бо чугула айтырыгже кол кичээнгейни угландырып, мурнакчыларның дуржулгазын бүдүн коллективтернин болдурарын чедип алыр херек.

Онгу беш чылда чурттуң экономиказының, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң, ажылдың шынар көргүзүглерин бедидериниң талазы-биле СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазы партия организацияларының, коллектив бүрүзүнүң программазы болур ужурлуг. Ынчангаш онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бедиткен хүлээлгелерни ап, ооң күүселдезин чедип алыры чер-черде партия организацияларының чугула сорулгазы болур ужурлуг.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының VII съездизинге

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди коммунистерниң болгаш бүгү совет улустуң өмүнээзинден Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының VII съездизинин делегаттарына, улусчу Польшаның бүгү коммунистерине болгаш ажылчы чоннарына акы-дүңма ёзузунуң изиг байырын чедирип тур.

Силериң съездиңер партияның болгаш чурттуң амыдыралында төөгүлүг үеде эртип турар, ПКАП-тың VI съездизинин ажылдап кылганы Польшаның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң программазы амыдыралда чедиишкиниг боттанып турар. Социализмниң материал-техниктиг базазын хөгжүдүп, тургузарында улуг чедиишкиннер чедип алдынган, улустуң чаагай чоруунуң деңнели боттуу-биле бедээн. Ниитизи-биле алырга, акы-дүңма Польшаның 30 ажыг чыл иштинде чедиишкиниг чоруп келгени төөгүлүг оруунга херин базым кылдынган боон турар-дыр.

Бо чылдар иштинде польша улустуң чедип алган бүгү чүүлдери польша ажылчын аңгының шылгаттынган авангарды, польша черге революстуг чаартылгаларның хүлээн көрдүнгеи организакчызы болган сорук книрпкчизи — Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы-биле тудуш холбаалыг.

Чыл келген тудум-на бистиң партияларывыстың болгаш улустарывыстың аразында акы-дүңма ёзузунуң найыралы улам быжыгып, совет-польша кады ажылдажылга улам ханылавышаан, политиктиг, ажыл-агыйжы болгаш культурлуг амыдыралдың бүгү талаларында көскү түңнелдерни берип турарынга чалбыышты-биле өөрүп турар бис. Совет коммунистер бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың бузулбас эвилелин быжыглаар, ону камгалаар, ханыладыр болгаш чаа-чаа утка-шынар-биле байлакшыдар дээш моон-даа соңгаар бүгү чүүлдерни кылыр.

ССРЭ биле ПУР-нуң, социалистиг дем каттыштырылгазының оске-даа бүгү күрүнелериниң акы-дүңма эвилели бистиң улустарывыстың революстуг чаалап алыышкынарының камгалалын идегелдинбиле хандырып, Европага тайбыңның чугула фактору боон турар. Тайбыңны быжыглаарынче болгаш делегейге кады ажылдажылганы хөгжүдериниче угланган бистиң делегей херектериниң талазы-биле дугуруштунган политикавыс бүгү-ле депшилелиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштерге идепкейли-биле деткидип, улам улуг түңнелдерни берип турарынга чоргаарланыр-даа эргелиг бис.

Эргим өөнүктер, силериң съездиңерни бистер делегейге улуг ужур-дузалыг болуушкун кылдыр көрүп турар бис, чүге дээрге, ол революстуг байлак чаңчылдарлыг болбушаан, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң дайынчы отрядтарының бирээзи, марксизм-ленинчи теорияга, боттуг социализмниң практиказынга үнелиг үүүн киирип турар партияның эң калбак чыыжы боон турар-дыр. Ол—бодунуң принципиалдыг шугуму-биле, бодунуң ажылхеректери-биле социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин болгаш күчүшдалын быжыглаарынга, амы үениң бүгү революстуг күштерин сырый каттыштырарынга идиг кылып турар коммунист-интернационалистерниң партиязы-дыр.

ПКАП-тың VII съездизиниң ажылынга чедиишкиннерни, акы-дүңма Польшага бурунгаар хөгжүлделиг социалистиг пиитилелди тургузарының оруунга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун чүректің ханызыдан күзеп тур бис.

Социализм дээш демиселге польша улустуң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы делегерезин!

СЭКП биле ПКАП-тың, совет болгаш польша улустарының акы-дүңма ёзузунуң найыралы болгаш ниити эчис сорулгалар дээш, социализмнин база тайбыңның хөрээ дээш демиселге эп-сеткил каттыштырылгазы делегерезин!

Марксизм-ленинизм делегерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

ПОЛЬШАНЫҢ КАТТЫШКАН АЖЫЛЧЫН ПАРТИЯЗЫНЫҢ VII СЪЕЗДИЗИ

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг эштер!

Силериң съездиңерге чалаары дээш, ооң ажылынга киржир аргалыг болганы дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединге өөрүп четтирип тур.

Силерге, социалистиг идеалдарга бүзүрелдиг барык-ла ийи чартык миллион демисеглчилерни бодунуң хүрээлецинде сырый каттыштырган бүгү Польшаның Каттышкан ажылчын партиязында он беш чартык миллион совет коммунистериң изиг байырын болгаш акы-дүңма сагыш-сеткил каттыштырылгазының түткүүн илереткенин бо бедик индирдеп дамчыдып тур бис. (Адыш часкаашкыны).

Силериң партиянарның VII съездизи улусчу Польшаның хөгжүлдезиниң харысалгалыг үезинин түңнелдерни үндүрүп турар-дыр. Партияның болгаш чоннуң бүдүргеи ажылижин эш Эдвард Геректиң илеткелинде делгереңгейн-биле көргүскен, польша ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларында сөөлгү чылларның дургузунда болгулаан кайгамчык чаартылгаларны чайынналчаа-биле болгаш долузу-биле тодаратган болду.

Чедиишкиннерицерге өөрүп турар болгаш бот-бодувустуң сагыш човаашкыннарывысты чүрекке чоогу-биле хүлээп ап турар эрге ёзугаар силериң өңнүктериңер, соратныктериңер болганывыста, мынча деп чугаалаарын күзеп тур бис: бодунуң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин сеткил ханыышкынның медерели-биле демдеглээриниң бүгү-ле үндезин-барымдаазы польша коммунистерде бар. (Адыш часкаашкыны).

Чүгле эрткен беш чылдың тодаргай ажыл-херектериниң эвес, харын ам чуртта турун турар-байдалдың, партияның ат-алдарының быжыканының, улусчу Польшаның, социалистиг дем каттыштырылгазының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылтарангай ажылдакчызы эш Эдвард Герекке баштаткан Төп Комитеттиң политиктиг шугумун ажылчы чоннарның идепкейлин-биле детүүн турарының дугайын ынчаар чугаалап турарым ол. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы бодунуң VII съездизинге сырый каттышкан болгаш бодунуң күштериңе бүзүрелдиг келген. Ол коинчуг чугула. Чедиишкиннер белеп эвес байдалга чедип алдынган болганда, ооң чедиишкиннери ынчангаш улуг ужур-дузалыг болуп турар деп бодап турар бис. VI съездиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле улуг организакчы ажыл, эхэномиканы эргелеп-башкарарын эжиктекеи, төп биле чер-черинің аразында диригг харылзаа, массаларның политиктиг кижизидилгезинин айтырыгларынга доктаамал кичээнгей — бо бүгү түүлдер бодунуң үре-түүнелин берген. (Адыш часкаашкыны).

Ам-съездиге болдунар аргаларны деңзигүүрлеп көрүп, моон соңгаар кылып чорудар ажылдарның угланылышкынарын болгаш хемчээлин тодаргайлаан турар-дыр. Чугаа болза нарын сорулгаларын, делгем масштабтыг сорулгаларның дугайында болуп турар, оларны шиитпирлээриңе партияның болгаш бүгү чоннуң улуг хүжениишкиннери негеттинин турар-дыр. Ол дээрге хамыктың мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өөрүлеериңе үндезилээн, улус ажылагыйын бүгү талалыг көдүрер-дир. Ол дээрге хоорайга болгаш көдээге социалистиг бүдүрүлге харылзааларын бүрүн тиилелгезиниге чедирериндир. Ол дээрге ажылчы чоннарның социалистиг медерелин, бодунуң кайгамчыктыг социалистиг төрээн чуртунуң чедиишкиннери дээш оларның харыысалгазын болгаш ажылагыйжы сагыш салыышкынын чаа деңнелче көдүрери-дир.

Польша коммунистер бүгү-ле төлевылеттинген түүлдерни боттандырар дээрзинде чигаанмейн турар бис. (Адыш часкаашкыны). Бодунуң марксчи-ленинчи партиязынга удурткан ажылчын ацгы, тараачыннар, интеллигенция, бүгү-ле салгалдарның кижилери польша черге сайзырааңгай социалистиг ниитилелди тургузар. Ол улуг төөгүлүг ажылга силериге чедиишкиннерин чүректің ханызыдан күзеп тур бис, эргим өөнүктер!

(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Хүндүлүг эштер делегаттар!

Россияга баштайгы революцияның эң-не алдарлыг арынарының бирээзи—декабрының чепсектиг тура-халыышкынының 70 чыл болган оюн бо хүннерде бистиң чурттарывыста демдеглеп турар. Ынчаарда тура халыышкын үндүрген, боттарының революстуг хөделиишкини Москваның, Петербургтуң, Иваново-Вознесенскиниң пролетарийлериниң маадырлыг демисели-биле улажы берген Варшаваның, Лодзиниң, Домбровск бассейнинин ажылчыннарынга байыр чедирбишаан, Владимир Ильич Ленин ынчан «маадырлыг Польшаның маадырлыг пролетариадының» дугайын бижээш, ооң хөделиишкинин «революстуг эптүзнаамның улегер-чижээ» деп алдаан. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Ынчаардагы ыракка өткен үениң революстуг сагыш-сеткил каттыштырылгазының чаңчылдары социализм болган коммунизм тургузуушкунунуң үезинде, бо хүнгү аңгы-херектеринисте чуртта турбушаан деп, бүрүн эргелиг чугаалап болур бис. Ол чаңчылдар бистиң партияларывыстың дайынчы чаңгыс эвинден, бистиң күрүпелериниң быжыг политиктиг эвилелинден, совет болгаш польша улустарының бүзүлбас найыралындан илереп турар. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Янзы-бүрү талалыг совет-польша кады ажылдажылга шагда-ла, ийи чурттуң бурунгаар шимчээшкининиң чугула фактору болу берген. Беш чылдан беш чыыче ооң түңнелдери көвүдеп, хөделиишкининиң хавызы калбарып турар.

(Уланчызы 3-кү арында).

Эш Л. И. Брежнев Алжирниң чазааның кежигүнүн хүлээп алган

ВАРШАВА. (СЭТА). Декабрь сесте СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Алжирниң Национал Хостаалга Фронтузунуң ПКАП-тың VII съездизинге келген делегациязының баштыңы, Алжир Улус Демократтыг Республиканың дээди өөредилге болгаш эртем-шинчилелдериниң министри М. Беняхьяны ооң дилеэнин ёзугаар хүлээп алган.

АУДР-ниң Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы Х. Бумедьеннің чагаа-бижинин эш Л. И. Брежневке ол министр дамчыткан. Л. И. Брежневбиле Беняхьяның аразында найыралдыг беседа болган.

Н. В. Подгорныйның Афганистанда чоруп турары

КАБУЛ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Афганистан Республиканың күрүне баштыңы болган Премьер-министри Мухаммед Даудтуң чалаанын ёзугаар ында албан ужурунда найыралдыг аян-чорук кылып чеде берген.

Афганистан Республиканың күрүне баштыңы болган Премьер-министри Мухаммед Дауд, Премьер-министриниң оралакчылары Мухаммед Хасан Шарк болган Сеид Абдул Илла, министрлер Н. В. Подгорныйны аэродромдан уткаанвар. Кабулдуң аэродромуң ССРЭ-ниң болгаш Афганистан Республиканың күрүне туктары-биле шимээн турган.

Совет Эвилелиниң болгаш Афганистан Республиканың күрүне гимнерин күүсеткен, пациялар даштаашкынын кылган.

Н. В. Подгорный-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. М. Матчанов, ЭХКК-ниң даргазы С. А. Скачков, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы армия генералы И. Г. Павловский база Кабулда чеде бергеннер.

КАБУЛ. (СЭТА). Ында декабрь тоста ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның Афганистан Республиканың күрүне баштыңы болган Премьер-министри Мухаммед Дауд-биле чугаалажыышкынары эгелээн.

Найыралдыг болган кайыкайызын-даа билчириниң бэйдалынга болган чугаалажыышкынар үезинде талалар янзы-бүрү адырларга совет-афганистан кады ажылдажылганы үре-түүнелдиг боон турарын сеткил ханыышкын-биле демдеглээн. Ийи чурт аразынга чаагай кожа-хелбээ харылзаалары моон-даа соңгаар калбартырынче ийи таланың чүткүлүн база илереткен.

Ол ышкаш делегейниң амгы байдалының хөй-хөй айтырыгларын, ооң-биле кады Ортазкы Чоон чүктүң болгаш Мурнуу Азияның девискээринде байдалдың Чоокку Чоон чүкте болуушкуннарның дугайында тодаргай санал-онал солчуушкуну база болган.

Тайбың, айыл чок чорук болгаш күрүнелер аразынга деңгелиг кады ажылдажылганы калбартыры дээш демиселге каттышкан күжениишкинин моон-даа соңгаар кылырынга шиитпирлиин талалар бадыткан.

Чугаалажыышкыннарга Н. В. Подгорныйны үдеп чоруур алган кижилери, а ол ышкаш Афганистан Республиканың күрүне ажылдакчылары киришкен.

КАБУЛ. (СЭТА). Ол-ла хүнүүн кежээзинде Афганистан Республиканың күрүне баштыны болган Премьер-министри Мухаммед Дауд ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның аллары дээш шайлалга тургускан.

Шайлаалгага М. Дауд биле Н. В. Подгорный чүве чугаалаан.

ВАРШАВА. ПКАП-тың VII съездизинде. ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чүве чугаалап турары.

(Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган). (СЭТА).

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТОСКУ ЧЫЫЖЫНЫҢ ИЙИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНГАНЫ

Россия Федерациязы бүгү чурт ышкаш, тоску беш чылды чедиишкиниг доозуп турар. Эрткен үе-чадада экономиктиг хөгжүлдениң кол-кол угланыышкыннары болгаш характери СЭКП-ниң XXIV съездизинин шугумунга, бистиң экономиктиг политикавыстың принципиалдыг чүүлдеринге бүрүнү-биле дүгжүп турар. СЭКП-ниң XXV съездизинге төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарышка төрүттүнүп турар алдарлыг тиилелгелерни хүн бүрүзү эккеп турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазы, ооң соонда болган, 1976 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында ,хоойлуларны хүлээп алган ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы совет улустуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чоруунуң чаа көдүрлүүшкүнүн болдурган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының ийиги сессиязы декабрының 10-да Кремльдиң Улуг ордузунга ажыттынган, аңаа 1976 чылда республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң сорулгаларын чугаалажыр.

Эштер **Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов** оларны депутаттар болгаш аалчылар үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны-биле уткаанвар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **В. А. Котельников** сессияны ажыткан.

Сессиялар аразында үеде мөчээн депутаттар Н. А. Бордыленковуң, А. А. Вишневскийниң, И. Ф. Халиповтуң турасказалын сессияның киржикчилери туруп ёзулаан.

Чаа соңгуткан депутат С. А. Бобылевтиң бүрүн эргелерин хүлээп коор дугайында мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле доклаалды хүлээп алган.

Сессияның дараазында хүн айтырыын бадылаан:

1. 1976 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайы.

2. 1976 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1974 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединин күүселдезинин дугайы.

3. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

1976 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында илеткелди РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрүне планының даргазы депутат **Н. И. Масленников** кылган.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

КОММУНИСТЕРНИҢ КҮШ-АЖЫЛГА ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери болгаш партия ТК-ның ооң дараазындагы пленумнарының шиитпирлерин боттандырбышаан, бистиң «Коммунизмниң херели» колхозта партия комитеди тоску беш чылдың планныг, онаалдаларын күүседир дээш ажыл-ишче массаны мобилизастаар талазы-биле эвээн ажылды кылган. Колхозта ажыл-херектиң байдалын бот шүүгүмүлелчи өзү-биле анализтеп, СЭКП-ниң Уставында негелделер өзүгаар администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргеин улам долузу-биле ажылган турар апарган.

Партия документилерин солуурунга белеткел болгаш ону эрттиргениниң түңнелинде коммунистерниң идепкейи, авангардчы ролю бедээн, оларның күжүн материалдыг бүдүрүлгеге таарыштыр тургузары экижээн. Үчүтта турар 64 коммунистиң 42-ги колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. 55 коммунист доктаамал болгаш хөй-ниити талазы-биле даалгалыг.

Партком ажыл-агыйның удуртукчуларының күжениишкиннерин башкарып, оларның кичээнгейин бүдүрүлгениг ажыктыын бедилериниң, колхозтуң экономиказын быжыктырарының чугула айтырыгларынче угландырып турар. Партия организациязының дайынчы арга-шинээзин бедиктишаан, коммунистери колхоз бүдүрүлгезиге таарыштыр тургузарын экижиткени ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээринге эки салдарны чедирген. Доозукчу чылда күрүнеге дүк садарының планын 116 хуу, сүттүүн 111 хуу күүседткен. Эт садарының планын күүседир дээш бүү-ле күженишкиннерин мөөңнеп турар. Ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планын бүү үүзүн айы-биле күүседткен. Бо чылдың үшкү кварталының түңнели-биле бистиң колхоз районуң ажыл-агыйларының аразында чарышка бирги черин эзлээн. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Колхозтуң экономиказының хол адыры — хой ажылы болуп турар. Бо талазы-биле көскү түңнелдер чедип алдынган. Амгы үеде хойнуң ниити саны 30 муң ажыр турар. Доозукчу чылда хойжулар ортузунга калбарган чарышка аныяк коммунист Торжан Куулар тиилекчи болган. Төрүүр үүс хойдан-на 109 хураганны ол камгалап ап, төрээн колхозунга доруктурун берген. Мурнакчы малчын бир хойга онааштыр 3,2 кг дүктү кыргаан. Кыштаглаашкынга улегерлиг белеткелдиг кирген. Чайын бодунуң күжү-биле 13 тонна сигенни белеткээш, кыштаанга чедирип алган. 12 тонна курган өдекти бөлүп алган.

Ол ышкаш коммунист Сергей Лапчаа база чарышка эки көргүзүүлерни чедип алган. Бодунуң коданында хойдан пландаа ажыр 700 кг дүктү кыргаан. Чайын 14 тонна сигенни кескеш, кыштаанда чедирип алган. Амгы үеде кыштаглаашкынны хүр чаагай чорудун турар. Бистин коммунистериваистиң хөй кезии боттарының ажыл-херээниң өзүлүг мастерлери болуп, күш-ажылчы үлегерин эш-өөрүнге көргүзүп турар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны коммунист Шаравии Оюн № 1 хойжу бригаданы удуртул, активке болгаш коммунист малчынларга билдилиг-биле даянып келген. Негелделиг бригадириң удуртканы бригадазы чарышка тиилекчи болуп, беш чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүседткен. Бо бригада беш чылда 17350 хураган камгалап алыр планын 890 башка ажыр күүседткен. 82350 кг дүк кыргыр турган, 85010 кг чедирген. Бедик көргүзүүлери дээш ол бригадага РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу 800 рубльдиг шаңналын тывыскан.

Коллективке мактал, хүндүткелди чаалап алыры амыр эвес. Бистиң дыка хөй коммунистеривис ону кызымаккай, чүткүлдүг күш-ажылы, ак сеткилдиг чоруу-биле чаалап алганнар. Хойжулар Аллай-оол Монгуш, Дөстек Монгуш, инекте Көк-кыс Оюн, Рая Көк-кыс, Валентина Оммун, башкылар Тамара Золотухина, Валентина Монгуш олар болгаш, өске-даа коммунистер күш-ажылга, хөй-ниитилиг ажылынга идепкейлиг чоруун көргүзүп келген.

СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, хой ажылын хөгжүдер, хойжуларның культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды партия организациязы кичээнгейиниң төвүнге тургускан. Ооң түңнелинде колхоз бүдүрүлгезиниң бо чугула адырында кижилериң бот-идепкейи болгаш харысалгазы бедээн. Хойнуң өлүп хораан чоруу эвээжээн. Ооң продуктулуу бедип турар.

Ийи чыл бурунгаар бистиң колхоз дүк бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазыбиле планныг онаалдаларын күүседириндеи хожудап турган болза, сөөлгү ийи чылда пландан ажыр 6—10 тонна дүктү күрүнеге сатхан. Бо чылын хойжулардан Хертей Седен-оол, Доржу Монгуш, Григорий Чүлдүм, Чаптый-оол Еизак, Эрес-оол Байыскылаң, Александра Монге олар 2,4 кг—3,7 кг чедир дүктү бир хойга онааштыр кыргын алганнар. Бо мурнакчыларның болгаш өске-даа малчынларның шудургу күш-ажылының түңнелинде бо чылын колхоз бир хойдан-на 2,1 кг дүк кыргыр социалистиг хүлээлгезин 2,2 кг кылдыр күүседткен.

Кышкы үеде хойжулар база мал ажылында ажылдап турар механизаторлар, чолаачылар ортузунда чарышты организастап, ооң дээштиин бедидери-биле ону он хонуктан база ай санында түңнеп турарын чурумчуткан. Хойжулар ортузунга экономика база зооветеринария өөредилгезин айда бир удаа эрттирип турар. Оларның ниити биилин бедидеринче угланган хемчеглерин партия организациязы чорудуп турар. Ооң ыңай малчыннар ортузунга лекция, беседаны, оюн-концерт көргүзүүглерин, медицина болгаш амыдырал хандырылгазын организастаары партия организациязының хүн бүрүде ажылынга бир кол черни амыдыг үеде эзлээн.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң төлептиг үткүүр сорулга-биле колхозтуң фермалар, бригадалар коллективтери бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турар. Мал чеминиң белеткелиниң, дүжүт ажаан алыышкынының үезинде күш-ажылчы шалыпчы эзлчеглерни хаш удаа организастап эрттирдивис.

Ам, доозукчу чылдың сөөлгү хүннери келген. Күш-ажылчы коллективтерде бүү курлавырларны ажыглап, ажыл-агый чылын чедишкиниг доозарынче бүү күштү мобилизастаары чугула болуп турар. Ынчангаш коммунистериң башкарыкчы ролюн, оларның бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейин улам бедидери улуг ужур-дузалыг.

К. ЕНЗУК.

Танды районуң «Коммунизмниң херели» колхозунда партком секретары.

«Кызыл тудуг» эргелелдеи Б. Белковтуң удуртканы дашчыларның комплекстиг бригадазы ам хоорайның дөртү микрорайонунда 110 аал иштн чурттаар бажыңның тудуунда ажылдап турар. Бригада коллективи бедик көргүзүүлерни чедип ап, планныг онаалдазын ажыр күүседип турар. Оларның чедишкиннериниң бир чажыды — бригаданың кежигүннери хоолушкак мергежилди шиңгээдип алганында: дашчы болурундан аңгыда олар бызаңчы, бетонщик каңнакчы-даа.

Дөртү разрядтың дашчылары Маспың-оол Ондар арматура дуңзаалаарын тергин эки билиф, а Оолак Сат бызаңчыларына база мергежээн. Бо аныяк тудугжулар — бригаданың мурнакчылары. Олар кызымак ажыл-ижи-биле эш-өөрүнүн хүндүткелин чаалап алганнар.

ЧУРУКТА: Маспың-оол Ондар (солагай талазында) биле Оолак Сат.

А. ЗАЯЦЕВТИҢ фотозу.

«Шынның» материалдарының изи-биле

БАЙДАЛДЫ ЭТКЕН

«Ажылдыышаан, өөренир» деп эгелик мурнуку үүл октябрь 31-де парлаттынган. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени кыры-биле хөөр, эрегелдээр чорук өөредилге чылының баштайгы хүннеринде-ле көстү берген деп ында бижээн. Ооң чижээнге Каа-Хем районуң чамдык ажыл-агыйларында байдалдан база киргеи.

СЭКП Каа-Хем райкомунуң ийги секретарь Ш-Б. Х. Сергээдарның ук үүлде шүүгүмүлелге хамаарыштыр редакцияга дыңнатканы:

Келхоотарда, совхозтарда, тудуг, бүдүрүлге, албан организацияларда өөредилге чылының эгелээниң дугайында ынчалдаары СЭКП райкомунуң ажыддакчылары-биле экономиктиг билилериниң болгаш партийжи өөредилгениң методиктиг чөвүлелиниң кежигүннери октябрь тоңгузунден ноябрьның баштайгы чартыышка чедир чорукта. Хыналда үезинде «Кызыл тук», «Бурунгаар» совхозтарга, № 3 көжүп чоруур механизастаттынган колоннага кичээлдер эрттирериниң хемчеглерин алган. Ол организациларда экономиктиг школалар айытканы хүүнде доктаамал ажылдап эгелээн. Ол ышкаш «Тиилелге» колхозта экономиктиг өөредилге бо хүннерде эгелээн.

АК-ДОВУРАК: ийиги ээлчег тудуунда

«Шын», «Тувинская правда» солуннарның корреспондент пунктузу

ЧЫВАР-БИЛЕ АДААННАШТЫР

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунда шалыпчы деп чарлаан бо айның ажыл-ижи улам хайныкан. Мында ээлчеглер, участоктар, бригадалар аразының социалистиг чарыжының тиилекчилериниң саны, чаа-чаа кижилериниң аттары хүннүү-не кемежип турар. Декабрьның чыварлыг соогу-биле адааннаштыр 12-ги галереяда, белен продукция болгаш курган руда складтарында тудугжулар шалынкын ажылдап турар.

Кол корпустуң өрээлдеринде шеверлелдер, дозулаашкыннар. Шалыпчы айда кылып чорудар ажылдарның хемчээлдерин айыткан, социалистиг чарыштың негелделерин кол корпустуң өрээлдеринде, каттарында коску черлерде аскылаан 23 метр бедикте демлеттерге чеде бердим. Ында база-да шеверлел ажылдары чоруп турар болду. Улуг мастер А. Третьяковтуң, В. Ворошковтуң ээлчеглери мында. Ниитизи-биле 90 ажыг кижи аразында чарыштыг. Оларның аразында машинистер болуп ажылдаар аныяк ажылчыннардан Люба Иргит, Валентина Байыр, Люба Очур-оол, Галя Павлова болгаш оскелердаа бедик бүдүрүкчүдүг ажылдап турарлар. 32 метр бедикте улуг мастер Виктор Дудиниң бир дугаар ээлчээнде 44 кижи багаваларын дозулаан турлар. Мында дерилгелер машинистери Зина Хертек, Галя Курбанова болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчы ажылчынар өзүлүг шудургу ажылдап турар.

М. ХОЮГ-ООЛ.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДАЛАР

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунда ажылдап турар тудугжу дашчылар, бызаңчылар бригадаларының аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүргеи. Бирги участоктан Куулар Хорун-ооллуң бригадазын бызыг сатылга-чурумнуун, күш-ажылдың бүдүрүкчүүнүн бедиткенин үнелээн. Мында 13 тудугжу эрткен айда ийи планны күүседткеш, ай даалгазын 190 хуу боттандырган. Монгуш Иван-ооллуң, Максим Көк-ооллуң бызаңнаар болгаш бетон ажылдары кылыр бригадалары база бедик көргүзүүлерлиг болган.

Ооң аңгыда чарыштың тиилекчилериниг Галина Коляданың, Валерий Ондарның, Ооржак Комбуй-ооллуң, Салчак Кара-ооллуң тудугжулары саналып турар. Ийиги ээлчегниң тудуунда ажылдаш, шалыпчы болуп үнген бригадаларга, ооң кежигүннериниң шалыңынга 25 хууну немей төлеп бээрин шиитпирлээн.

ЭНЕРГИЯ ДАМЧЫП ЭГЕЛЭЭН

«Северовостокэлектромонтаж» трестиң монтажниктер коллективиниң ажыл-ишчи амыдыралында чугула болуушкун болган: кол корпуста токтуң дамчыдылгазыр чорудар № 2 тарадыкчыже 6 муң вольт күштүг электроэнергиннар өзүлүг шудургу ажылдап турар.

М. ХОЮГ-ООЛ.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДАЛАР

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуунда ажылдап турар тудугжу дашчылар, бызаңчылар бригадаларының аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүргеи. Бирги участоктан Куулар Хорун-ооллуң бригадазын бызыг сатылга-чурумнуун, күш-ажылдың бүдүрүкчүүнүн бедиткенин үнелээн. Мында 13 тудугжу эрткен айда ийи планны күүседткеш, ай даалгазын 190 хуу боттандырган. Монгуш Иван-ооллуң, Максим Көк-ооллуң бызаңнаар болгаш бетон ажылдары кылыр бригадалары база бедик көргүзүүлерлиг болган.

Ооң аңгыда чарыштың тиилекчилериниг Галина Коляданың, Валерий Ондарның, Ооржак Комбуй-ооллуң, Салчак Кара-ооллуң тудугжулары саналып турар. Ийиги ээлчегниң тудуунда ажылдаш, шалыпчы болуп үнген бригадаларга, ооң кежигүннериниң шалыңынга 25 хууну немей төлеп бээрин шиитпирлээн.

ЭНЕРГИЯ ДАМЧЫП ЭГЕЛЭЭН

«Северовостокэлектромонтаж» трестиң монтажниктер коллективиниң ажыл-ишчи амыдыралында чугула болуушкун болган: кол корпуста токтуң дамчыдылгазыр чорудар № 2 тарадыкчыже 6 муң вольт күштүг электроэнергиннны дамчыткан. Ынчангаш кол корпустуң электри хандырылгазы доктаамал схема-биле ажылдап эгелээни ол. Ынды хандырылга дериг-хереклелдериниң план өзүгаар ажылдаарынга таарымчалыг.

Тарадыкчыны эптеп тургузарының кол ажылдарын Алексей Кузнецовтуң удуртканы монтажниктер бригадазы кылган. Ол ышкаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергетик-специалистери Иван Свавильный, Валентин Канызгин, Юрий Орешков ол корпуста ток дамчыдылгазының түр схемазын доктаамал схемаже эде кылырынга чугула ажылдарны кылып чоруткан.

Улуг энергияны дамчыдып эгелээнинден таарыштырыкчылар декабрь 3-тен ВДМ маркалыг үүрмектекчиниң шевелдезин эгелээн.

ТЕРГИИННЕР.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелде «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Галина Колядага удуруткан штукатур-малярлар бригадазы ажыглалга кирер комплексте ээлчег сиаалдазын — комплектилиг трансформаторлар подстанциязының ийи бажыгының иштики шеверлел ажылдарын «тергиин эки» демдекке кылып дооскан. Бригаданың 17 кежигүннери шуптту эки ажылдаапнар. Олардан Виктория Хертектиң, Екатерина Капрановаының, Елена Монгуштуң көргүзүглери эң бедик болгулаан.

ШУУДАЙ БЕРГЕН

Бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң кол технологу Алексей Николаевич Писаревскийниң удуртулгазында ажылчыннар бригадазы ийи дугаар дамчыдылга белдириндеи тургускулаан чайганыр дерилгелерге болгаш доозуи сордурукчуларынга шишкиштер белеткээр тудуг-монтаж ажылдары мурнукузундан эвээн шуудай берген. Ол шишкиштерни ам 12 кижи рамаларда шап турар.

Ында цехте 192 чайгакчылар болгаш 112 доозуи сордурукчулары үш шишкиирлерлиг ажылдаар. Ону белеткээринде хой күш болгаш шаңуе негеттинер. Ынчангаш коллективтиң мурнунда чыл төнчүүнге чедир чүгле ийиги секцияның чайгакчыларын болгаш доозуи сордурукчуларын шишкиштер-биле четчеллээр сорулга ол коллективтиң мурнунда салдынган.

Ону боттандырар дээш ажылчыннар ам эң-не кызымаа-биле ажылдап турарлар. Ылаңгыя регулировщиктерден Л. Н. Анашкина, Л. Мөгуланов, дерилгелер машинистери Борис Тамба, Хертек Көк-оол, шишкикчилер Л. Кулешова, О. Ермакова бедик күш-ажылчы көргүүглерлиг ажылдап турарлар.

Н. ЧЕМЕЗОВ.

ЧҮТКҮЛДҮГЛЕР

Абаканда «Северовостокэлектромонтаж» трестиң эргелелиндеи келген монтажчылар бо хүннерде бедик бүдүрүкчүдүг ажылдап турарлар. Николай Лещенко баштаан беш кижилиг аныяк специалистер звенозу 9,6 метр бедикте амыдырал хандырылга өрээлдеринде чарыдылга кылып турар. Ол улуг эвес коллективтиң кежигүннери беш чылдың доозукчу чылының бүдүрүлгеплановын чедишкиниг күүседир болгаш СЭКП-ниң XXV съездизин күш-ажылчы белектиг уткуур дээш чүткүлдүг болгаш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Звено ээлчег нормазын үргүлчү 130—133 хуу күүседип келген.

Ажылга чедишкиннерге монтажчыларның тускай мергежилге дыка эки белеткеттингени, улуг дуржулгалыг дузалаан. Оларның ийизи — Николай Лещенко биле Николай Котняков техниктиг ортумак эртемниг болгаш тускай литератураларны ажылдап турган, билиин улам бедилип турар. А звенонуң удуртукчузу келир чылын электротехниктиг институтка кирер деп шиитпирлээн. Кириринин шылгалдазынга белеткеп берген.

А ийги хуваалда пунктузунуң электродерилгелерин социалистиг чарыштың тиилекчизи, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Алексей Никитич Кузнецовтуң удурткан бөлүү эптеп турарлар.

— Бистиң участогувуста ажыл-херек багай эвес чоруп турар, ынчалзажок ол бистиң кузээнивис дег дүрген эвес. Ажылдаар черлериниң соогу шаптыктыг. Чылыг болургa-ла РП-2-ни чагыкчыга ыска хуусаада дужаап болур бис—деп Кузнецов чугаалады.

П. СОРСКИЙ.

ҮШ КАТАП КӨВҮДЕТКЕН

Москваның электри механизмнери кылыр заводунда СЭКП-ниң XXV съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш улам калбарган. Ол август айда-ра беш чыл планын күүседипкен. Ону амгы үениң болбаазын техниказын ажыглап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарының, продукция шынарын экижидериниң ачызында чедип алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчыннарның бирээзи коммунист А. П. Спиро. Ол программа өзүгаар башкарар чаа станоктарга ажылдаарынга өөренип алган.

В. КУНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛГА АЖЫКТЫГ

Өвүр районуң «Торгалыг» совхозунуң ажылчыннарының ортузунда экономиктиг өөредилге багай эвес организастаттынган. Мен совхоз төвүнде комсомолчу-аныяктарның болгаш ортумак звенонуң специалистериниң экономиктиг өөредилгезин эрттирип турар мен. Сөөлгү үш чылдан бээр пропагандистеп келдим.

Бистиң школаның дыңнакчыларының хөй нуруузу бригадирлер, зоотехниктер, бухгалтерия аппарадының ажылдакчылары болганындан «Көдээ ажыл-агыйны экономикага үндезилеп эргелеп башкарары» деп курстуң айтырыгларын сайгарып өөренири планнаттынган. Ынчангаш тема бүрүзүнүң айтырыгларын совхозтуң бүү адырларының хөгжүлдези, амгы байдалы-биле ханы холбаары негеттинип турар. Ол чорук пропагандистерден негелдеени күштелдирип турар. Өөредилгени түс черниң амыдыралы-биле ханы холбавас анализ, түңнелдерни кылбас болза, оларның дээштии, ажыктыы чавыс болур.

Ынчангаш кичээл бүрүзүн белетиззринге, эрттиреринге баш удур хынамчалыг белетиенири кончуг чугула дээрзин ажылымның дурнулгазындан билген мен. Бо улуг ажыл, эзлчеглиг кичээлди эрттиреринің мурнунда аңаа херектиг сан-чурагайларны чыып алыры, дыңнакчыларга көргүзер диаграммаларны, плакаттарны тургузары дээш оон-даа өске үүлдерни пропагандист боду кылыр апаар. Адырлар аайы-биле ындыг янзылыг көргүзүг материалдарын кылып алгаш, дыңнакчыларга тайылбыр кылырга кончуг чедингир болгаш дээштиг болурунга бүзүрээн мен. Ол чорук ажылчыннарны чаа чедишкиннерге мобилизастаарынга, иштики курлавырларны илередип тыварынга дузалап турар.

Б. КАРА-САЛ,
пропагандист.

УЛУСЧУ ПЛАН

«Кызыл тудуг» эргелелиниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының дөртүү сессиязының материалдарын улуг сонуургал-биле танылып турар.

Ылаңгыя капитал тудуг талазы-биле улуг ажылдарның кылдынганы кончуг өөрүнчүг. Сессияга кылган илеткелде «Үүгле 1975 чылдың эрткен үезинде безин бистиң чурттуң 11 миллион ажыг хамаатызы чаа квартираларже көжүп кирген болгаш боттарының амыдырал-чурттаргазының байдалын экижиткен» деп улуг херекте бистериниң, тудугжуларның, салыышкынывыс база кирген деп үүвеге өөрүвес аргажок.

Онгу беш чылдың баштайгы чылының планын улусчу план деп чон адай берген. Ында кирген бүү үүлдер, планнаттынган улуг сорулгалар совет кижилериниң чаагай чоруун бедидеринге бараалгаттынган бооп турар тур.

Амгы үеде шынар айтырыы кайы-даа адырда онзагай үүл апарган. Продукцияның шынарын бедидери онгу беш чылдың чүгула сорулгаларының бирээзи болур. Ынчангаш бистиң бригадавыстың тудугжулары келир чылдан эгелеп ажыглалга кирер объектилерни үүгле «эки» болгаш «кончуг эки» деп демдеп-биле дужаарын хүлээнген.

С. САНДАН,
бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ ДЭЭШ

Ажылчы чонуң чаагай чоруунче ленинчи сагыш салыышкын бистиң партиявысның шиитпирлериниң болгаш улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол сорулгазы болгаш угланылышкыны болур. Шынаала, бүү-ле үүвенги кижиниң чаагай чоруунга бараалгалып турар болгай бис.

Бисте миллион-миллион кижилериниң шудургу, маадырлыг ижи-биле сайзырааңгай социалистиг ниитилел тургустунган. Бистиң курлавырларывыстың көвүдеп өскеин совет кижилериниң чаагай байдалын бедидерин партияның политиказының төвүнде тургузуп турар. Социалистиг бүдүрүлгениң хөгжүлдезиниң бедик темпилериниң үндезининге чонуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улуу-биле көдүрер дээш беш чылдың кол сорулгазын СЭКП-ниң XXIV съездизи тодаргаан. Беш чылдың дөрт чылының дургузунда чонуң амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле чаа хемчеглерге мурнундагы беш чылдыныга болаарга, барык бүдүн чартык катап хөй капитал салыышкынарын киргеи. Башкыларын болгаш эмчилериниң үлетпүрүүн болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының, студентилериниң, пенсионерларының амыдыралының деңнели улам чаагайжаан. Ол үениң дургузунда ой-оң миллион ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири улгаткан.

Совет Тывавыстың экономиказы болгаш культураза, чонуң амыдыралының деңнели ылаңгыя сөөлгү беш чылдарда бедик темп-биле хөгжүп орар. Сөөлгү он чылдарда Тываның улус ажыл-агыйының бүү адыларында ортумак шилиннының хемчээли бүдүн чартык катап өскен болгаш 1974 чылда 140 рубль болган. Ажылагыйның кол адырлары болур — үлетүрле, тудугда, транспортта ортумак шалың өзүлдезиниң темпизи болгаш хемчээли республикада ортумак көргүзүгден бедик. Ол ышкаш колхозчуларының ажыл төлевириниң деңнели база-ла доктаамал өзүп турар.

1974 чылда Тываның чону 11 миллион рубль түнге пенсияны болгаш дузаламчыны алган, ооң иштинде колхозчуларга пенсия—1,5 миллион рубль. 1970 чыл-биле деңнээрге бо саннар 1,5 катап хөй болуп турар. Тоску беш чылда пенсияның хемчээли 25 хуу өскен.

Моон алгаш көөрге, Тываның чонунуң акша орулгаларының бүү хевирлери өскеиндир. 1974 чылда чонуң акша-орулгаларының хемчээли чаңгыс кижиге онааштыр алырга 869 рубль чегкен. Акша-орулганың улгатканын барааннар садып алырынга болгаш ачыдуза төлевиринге чонуң кылган чарыгдалдарының хемчээли херечилеп турар. Чаңгыс чурттакчыга онааштыр бараанар садып алырынга 1970 чылда орулгаа-биле 509 рубль чарыгдаттынган болза, 1974 чылда — 727 рубль апарган. Ол үениң дургузунда бараан саарылгазы 139,6 миллиондан 181,2 миллион рубль чедир өскен. Чонуң садып ап турар барааннарының хевир, шыпары чылдан чылче өскерлип турар. Үр үеде эдилээр бараанларга хереглел улгаткан. Тывада чылдың-на 4,5 муң соодукчуларны, 2,5 муң телевизорларны, 1 муң ажыг мотоциклдерни чон садып ап турар. 1975 чылдың эгезинде кижилериниң хуу эдилелинде 2,5 муң автомашина бар.

Ажаалга кассазында чонуң салыышкыны база көвүдээн. 1975 чылдың эгезинде 62,3 муң салыкчыларның шыгжамырышы түңү 35,1 миллион рубль болган (1970 чылда 20,3 миллион рубль турган). Ажаалга кассазында салыышкынның өзүлдези чонуң акша орулгазының көвүдээнинден аңгыда садып алыр хереглелдиң долу хандыртынмайын турарының хереги.

Бараанар садып алыры чонуң чарыгдалының кол хевири болур. Ол ышкаш ачыдуза алганын төлээринче, коммунал төлевирлерже, транспортче чурттакчы чонуң чарыгдалдары көвүдеп турар. 1971—1974 чылларда чонга ачы-дуза чедириниң хемчээли 1,5 катап көвүдээн. Ол көргүзүг 1974 чылда чаңгыс чурттакчыга онааштыр алырга 14 рубль 90 копеек болган, хоорай чурттакчызынга — 23 рубль 70 коп, көдээнин—9 рубль 30 копеек. Көдээниң чурттакчылары ачы-дузаның чамдык хевирлерин, үлүн хөй барааннарны хоорайда пунктулардан ап турар.

Чуртталга шөлүүнүң түдуунче партия, чазак доктаамал сагын салып келгениниң ол талазы-биле байдал чылдан чылче эвилеп турар. Бир эвес 1970 чылда хоорайларда чуртталга фондузу 624 муң дөрбелчин метр турган болза, 1974 чылдың эгезинде 831 муң дөрбелчин метр апарган. Чуртталга тудулгары көдээ черлерде база калбарган. Суг, одалга, каналазаның дамчыдылгазыбиле хандырттынган чаа бажыңнарже көдээнин чону көжүп киран турар.

Тоску беш чылдың эрткен 4 чылында 6840 өөреникчилер өөренир школалар, 1800 олуттуг уруглар сады ажыглалга кирген.

Тываның чонунуң амыдыралының деңнели шаңкын өзүп турары үстүнде чижектерден көскү болгаш өзүлдениң темпизи чурттуң чамдык районнарындан харын-даа бедик болуп турар. Ынчалза-даа чамдык көргүзүглер талазы-биле Тыва Чөөн Сибирьниң болгаш РСФСР-ниң деңнелинге четпээн. Оларга ортумак шалың, чаңгыс чурттакчыга онааштыр бараан саарылгазының хемчээли, чуртталга шөлү-биле болгаш ачы-дузэ чедириниң талазы-биле хандырылга хамааржыр. Үрүглар албан-черлериниң тудуу чурттакчы чонуң өзүлдезинден өректа тудап турар.

Байдалды өөренип көөрүшаан, партийжи болгаш директивтиг органнар ол айтырыгларны шиитпирлээрин улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң келир үезин-биле холбаштырып турар. Аңаа хамаарыштыр ийи проблема тургустунуп келир. Чамдык айтырыглар республиканың бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң деңнелинден болгаш бар курлавырлардан хамааржыр. Ол болза транспорттуң, тудуг базазының сайзыралы. Бо адырларда байдалдан улус ажыл-агыйының өске бүү адырларының, ооң-биле кады чонуң амыдыралының хөгжүлдезе тодаратты-нар.

Бир чамдык айтырыгларны шиитпирээрге бүдүрүлге, албан, организация черлериниң ажыл-агыйжы болуру деткимчелиг.

Чонуң өзүп орар хереглелдерин долуу-биле хандырары, амыдыралдың деңнелин бедидери дыка хөй социал-экономиктиг айтырыгларны хаара тудуп турар. Олардан кежиктериниң янзы-бүрү хевирлерге кижилериниң хереглелдериниң санныг хемчээлдерин тургузары болгаш оларны өөренип, шинчилээри база чугула. Ол нормалар чаңгыс аай болбас, республиканың, крайның, социал болгаш национал, девискээр талазы-биле онзагай байдалдарындан хевирлеттинер. Чижээлээрге, Сибирьниң агаар бойдузу кадыг болганындан бедик калориялыг азып-чем, чылыг идик-хеп чурттакчыларга хөй негеттинери чугаажок. Ынчалза-даа эртемге дүүшүүр тодаргай нормалар четче ажылдап киллынмаан болгаш бо талазы-биле ам-даа шинчилел ажылдарын чорудар ужуралыг. Улус ажыл-агыйының келир үезин планнаарынга бо айтырыглар база салдарлыг болуп турар.

Чонуң амыдыралын чаагайжыдарының талазы-биле онгу беш чылда улам бедик сорулгалар салдынар. Бараан саарылгазының хемчээли, чонуң орулгазы болгаш чонга ачы-дуза чедирери улам өзер. Онгу беш чылда 700 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүү Тываның чону алыр. Чаа школалар, политехниктиг, педагогика институттарының, профессионал-техниктиг училищениң корпустары болгаш амыдырал хандырылга, садыг черлериниң комплекстери туттунгулаар. Хоорайларның инженер коммуникацияларының, стадионнарының тудуулары, дыштанылганың болгаш туризмниң материал-техниктиг базазы улам калбарын өзер.

А. БЕГЗИ,
Экономиктиг лабораторияның эртем ажылдакчызы.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгеан 1-ги арында).

Бис ам улус ажыл-агый планнарын халызы-биле дүүштүрүп, улуг экономиктиг айтырыгларны шинтпирлээрде күжеиишкиннериисти каттыштырып, эртемниг болгаш техниканың дүргедэшкининг дөгжүлдезин кады чедип ап турар бис. Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуң дуржулгазын солчуру улам-на калбак болгаш үре-түүнелдиг болуп турар. Партия болгаш хөй-ниити организацияларының, ведомстволарның, бүдүрүлге коллективтериниң аразында харылзаалар дүргеиибиле өзүп турар. Ол бүгү чүүлдер бистиң улустарывысты улам ыңай сырый каттыштырып, өзулуг-ла эш хуузунуң болгаш акы-дуңмалышкы чоруктуң, бот-болдунуң чедишкиннериниге удур-дедир сонуургалдыг болурунуң медерелин миллион-миллион поликтарга болгаш совет кижилерге бызыглап турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң партиявыстың болгаш бистиң совет улузувустуң дугайын маңаа, съездиге эш Герек коичуг чылыы-биле чугаалааш, СЭКП-ниң политиказын бедиг-биле үнеледи. Ол чаагай сөстер дээш бис шын сеткилиис-биле өөрүп четтирдивис. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).** Чаңгыс эп, найырал болгаш акы-дуңмалышкы чорук ленинчи партияның база Совет күрүвениң Польша-биле харылзааларының алыс утказы болуп келген болгаш моон соңгаар-даа ындыг болур дээрзин хүндүлүг съездиге бүзүредир болгаш тур мен **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Эштер! Бистиң чуртувус ам Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXV съезди-ниг үезин эртпес чаңгыс эвинге дээнган эвилел-дир, ол чорук оон киржикчилериниң кайызынга-даа национал сорулгаларны шинтпирлээринге немелде күштү берип база делегей ажыл-хөректоринге оларының нинти деңзиин болгаш салдарын хөй катап улгаттырып турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазы — ол дээрге бүгү делегейде хосталганың болгаш дешилгениң күштериниң эне маныштыг чөленгинжидир. Чогум-на ынчангаш империалистиг реакция ону бактаарын бар-ла шаа-биле оралдажып турар. Буржуаз делегей идеологтуг салдар чедирериниң болгаш экономиктиг бираларны ажыглаарының дузазыбиле бистиң чаңгыс эвивисти божаңнадырын салдыныш чок, мынала-даа чедишкин чок оралдажып, бирде ол, бирде бо акы-дуңма чуртка социализмниң туруштарын үзеринде шенеп турар. Социализмниң хөрээнің өскерликчилери бистиң найыралдажылгавысты бөктөл, бистиң бот-болдувустуң аравыста харылзааларывыстың характерин-даа, бистиң нинти политикавысты-даа өскертип хажыдарын кызыдып тураррлар.

Ынчалзажок чажан агрессорларның кара сагыштарын ойтур шаварының, дайын айылын чайладырының болгаш тайбыңны быжыглаарының дугайында, күрүнелер аразынга тайбын, деп эргелиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң дугайында, хосталга болгаш социал дешилге дээш демисел дугайында чугаа болуп турда, улустар, бүгү диптерин хосталгага ынакшылдыг улустары хамыктың мурнунда социализм чурттарының деткимчезинге ыналып болурун олар боттарының хууда дурзынге ядепкейлиг белеткениг турар. Өске-даа башкарыкчы акы-дуңма элээн каш партияларның съездилери ырак эвес келир уеде база-ла болгулаар. Социалистиг чурттарның судалы бир дөмей соп турар. Социализм улустарны чоокшуулаштырып, социалистиг интернационализмниң хоойлуларыбиле болгаш нормалары-биле чурттап турар чаңгыс аай өгбүле кылдыр оларны каттыштырып турар.

Социалистиг күрүнелериниң дем каттыштырылгазы — бистиң үевистиң болдурганы эне маалыг чүүлдериниң бирээзи. Амгы делегейниң бүгү амыдыралынга эң-не чырыткылаачак болгаш чатпес салдарны чедирип турар фактор.

Социалистиг дем каттыштырылгазы — ол дээрге бодундаа дарлатпайн, өске чурттарның болгаш улустарның күш-ажылын-даа, байлактарын-даа мөлүүвейн, бодунуң күчүзүнболгаш чаагай чоруун үүне боттарының улустарының достуг күш-ажылындан ап турар деп эргелиг, тускай догуиаан болгаш хамаарышпас социалистиг күрүнелериниң эки-турының эвилели-дир.

Социалистиг дем каттыштырылгазы — ол дээрге мыңыай чаа хевириниң эвилелидир. Ол аная-ла бөлүк чурттарның күрүне эрге-ажыктарының кинти чоруунга үнделеттингеи эвес, а марксизчиленгчи партияларга удуртканы, нинти мировоззрение-биле, иицти бедик эчис сорулгаларбиле, эш хуузунуң сагыш-сеткил каттыштырылгазының болгаш бот-болдунга дузалажылганың харылзаалары-биле сырый каттышкан улустарының акы-дуңмалышкы өг-бүлези болуп турар. **(Адыш часкаашкыны).** Ол дээрге — туруштарның болгаш хөделиишкиннерниң уеде ядепкейлиг белеткениг турар. Өске-даа башкарыкчы акы-дуңма элээн каш партияларның съездилери ырак эвес келир уеде база-ла болгулаар. Социалистиг чурттарның судалы бир дөмей соп турар. Социализм улустарны чоокшуулаштырып, социалистиг интернационализмниң хоойлуларыбиле болгаш нормалары-биле чурттап турар чаңгыс аай өгбүле кылдыр оларны каттыштырып турар.

Социалистиг күрүнелериниң дем каттыштырылгазы — бистиң үевистиң болдурганы эне маалыг чүүлдериниң бирээзи. Амгы делегейниң бүгү амыдыралынга эң-не чырыткылаачак болгаш чатпес салдарны чедирип турар фактор.

Социалистиг дем каттыштырылгазы — ол дээрге бодундаа дарлатпайн, өске чурттарның болгаш улустарның күш-ажылын-даа, байлактарын-даа мөлүүвейн, бодунуң күчүзүнболгаш чаагай чоруун үүне боттарының улустарының достуг күш-ажылындан ап турар деп эргелиг, тускай догуиаан болгаш хамаарышпас социалистиг күрүнелериниң эки-турының эвилели-дир.

Социалистиг дем каттыштырылгазы — ол дээрге мыңыай чаа хевириниң эвилелидир. Ол аная-ла бөлүк чурттарның күрүне эрге-ажыктарының кинти чоруунга үнделеттингеи эвес, а марксизчиленгчи партияларга удуртканы, нинти мировоззрение-биле, иицти бедик эчис сорулгаларбиле, эш хуузунуң сагыш-сеткил каттыштырылгазының болгаш бот-болдунга дузалажылганың харылзаалары-биле сырый каттышкан улустарының акы-дуңмалышкы өг-бүлези болуп турар. **(Адыш часкаашкыны).** Ол дээрге — туруштарның болгаш хөделиишкиннериниг айтырыглары съездиниң киржикчилериниң кичээңгейиниң төвүнде турар.

Акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчыг партияларның, социалистиг партияларының болгаш национал-хосталга дээш шинчээшкин организацияларының 69 делегациязы ол съездиде киржип турар.

Декабрь тостуң эртенги хүрээлүнга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязының баштыны СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев үве чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын съездиниң киржикчилери ка[1]бедик алдар деп санап турарывысты маңаа чугаалазарын күзеп тур мен. Социалистиг дем каттыштырылгазын быжыглаар болгаш чечектелдирер дээш бистен хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылырын бодувустуң хүлээлгевис деп сакан турар бис. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Хүндүлүг эштер!

Амгы делегейде байдал нарын болгаш өөрүлдешкек чүүлдерлиг болуп турзажок, оон кол чүүлү элээн каш чылдар улаштыр дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыны, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожахелбээ догуиаашкынның принциптериниң балыктаттыышкыны; делегейниң бот-болдунга ажыктыг кады ажылдажылганын хөгжүдери болуп келген.

Ам, Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың соонда, ол орук-биле улам ыңай бурунгаарлаарының боттуг болдунар аргазы бар. Бистер — чөвүлел хуралдың Түүнел ахтызының тодаргай пункт бүрүзүн амыдырал-биле хажык чок доллуары дээш туржып турар бис. Ол документиниң пинтизибиле, оон бүгү кезектериниң ужур-дузазын көөрү болгаш билирге, чамдык кижилериниг бодунга тактика талазы-биле эптиг кылдыр санап турары ышкаш, ол документиден түүтүс кескиндилерни үзе тыртып алыр чорукка алыспазы кончуг чугула дээрзин оон-биле холбаштыр онзалап демдеглээрин күзеп тур мен.

Оон-биле холбаштыр Түүнел актыны калбак хөй-ниитинге таныштырар дугайында айтырыг база тургустунуп турар. Дорту-биле чугаалаар хөрек: барыый талаңың хөй-хөй чурт-арендазынга позитивтиг чоруулгаларны хаңылаалырының эрге-ижиын барымдаалаш, хөрек кырында боттуг хөделиишкиннерге доктаамал белеңиг илергейлеп турарлар.

Бистиң бодап турарывысбиле алырга, чоокку уеде бизин ажыктыг эвээш эвес чүүлдерни кылып болур. Чижээ, долгандыр турар бойдус чүүлдерни камгалаарының, транспортту, энергетиканы хөгжүдериниң талазы-биле кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалажыр ниити европа конгресстерин азы күрүнелер аразының чөвүлел хуралдарын эрттирер чорук чогумчалыг түүнелдерлиг болур деп бодап тур мен.

Шериг чавырлыышкынының айтырыглары оиаа негелделиг болуп турар болбайн аан. Төп Европага чепсеглениишкиннерни болгаш чепсектиг күштерни кызыыр дугайында чугаалажыышкынарга депшилге бо талазы-биле бурунгаарлаашкынга боттуг идиги берип болур ийик, бис олче шын сеткилиис-биле чүткүп турар бис.

Хельсинкиге, ажылдаш кылган принциптерни барымдаалавышаан, аңаа чедип алдынган дугуржулгаларны базымбазымы-биле амыдырал-га боттандырбышаан, нинти-европа чөвүлел хуралының киржикчилери чурттар 1977 чылда Белградка кылыры төлевилеттингеи үжүражышкынга тодаргай позитивтиг түүнелдерлиг хөөн болур ийик. А кол-ла үве— кады тып алган орукбиле дөжтаамал болгаш хажык чок бурунгаралар чорук боттодунга бүзүрежилгени быжыглаарынга чедирер ийик, ындыг бүзүрежилге чокта делегейниң кады ажылдажылганың өзулуг чечектелиишкинин алдынган шинтпирлиг ойтур согушкунну бербишаан, социалистиг күрүнелер делегей ка[1]бедик алдар деп санап турарывысты маңаа чугаалазарын күзеп тур мен. Социалистиг дем каттыштырылгазын быжыглаар болгаш чечектелдирер дээш бистен хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылырын бодувустуң хүлээлгевис деп сакан турар бис. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Хүндүлүг эштер!

Амгы делегейде байдал нарын болгаш өөрүлдешкек чүүлдерлиг болуп турзажок, оон кол чүүлү элээн каш чылдар улаштыр дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыны, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожахелбээ догуиаашкынның принциптериниң балыктаттыышкыны; делегейниң бот-болдунга ажыктыг кады ажылдажылганың өзулуг чечектелиишкинин алдынган шинтпирлиг ойтур согушкунну бербишаан, социалистиг күрүнелер делегей тарында бо талазы-биле байдал багай болуп турар. Бир эвес Совет Эвилелиниг, Польшага болгаш социалистиг өске-даа чурттарга чөвүлел хуралдың документиниң бүрүн текстизин хөй миллион тиражтыг кылдыр парлаа үндүргеи болгаш херек кырында помчукчу кижи бүрүзүнге билдингир болуп турар болза, ынчаарга барыын чүктүп чурттарынга оон тиражы эки дээрге-ле муңнар-биле саиаттыныр турар, ынчангаш ол шоолуг билдингир эвес болуп турар.

Түүнел актының адаанга ат салган бүгү кижилер ону амыдыралга боттандырарыбиле күжениишкинин салыр бодалдыг деп, бис ынчаар бодап турар бис. А ол чорук чогуур мораль-политиктиг байдалды тургузарын, удурдедир бүзүрежиринің болгаш конструктивтиг кады ажылдажылганың өзузун быжыглаарын хамыктың мурнунда негеп турар. Ынчаарга барыын чүк чурттарында чамдык салдарлыг балүктер Хельсинкиге ужуражышкынның чогум-на соонда көңгүс өске угаанышкын-биле хөделип турар аларганы харааданчыг-дыр. Дезинформацияның кампаниялары, социалистиг чурттарның адынга нүүлдээшкиннер, удурланышкын реакциязын болдурар болгаш байдалды нарыдадыр дээш янзы-бүрү шаптырыглыг чоруктар — ол бүгү чүүлдер нинти-европа чөвүлел хуралынга хүлээн алган шинтпирлерниң ёзузунга канчаан-даа дүүшпес болбайн аан.

Делегейниң кады ажылдажылгазының удурланыкчыларынга, оларның дорт болгай дорт эвес-даа дузалакчыларынга шинтпирлиг ойтур согушкунну бербишаан, социалистиг күрүнелер делегей ужуражышкынның кидеңзиинде позитивтиг чоруулгаларны хаңылаалырының эрге-ижиын барымдаалаш, хөрек кырында боттуг хөделиишкиннерге доктаамал белеңиг илергейлеп турарлар.

Бистиң бодап турарывысбиле алырга, чоокку уеде бизин ажыктыг эвээш эвес чүүлдерни кылып болур. Чижээ, долгандыр турар бойдус чүүлдерни камгалаарының, транспортту, энергетиканы хөгжүдериниң талазы-биле кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалажыр ниити европа конгресстерин азы күрүнелер аразының чөвүлел хуралдарын эрттирер чорук чогумчалыг түүнелдерлиг болур деп бодап тур мен.

Шериг чавырлыышкынының айтырыглары оиаа негелделиг болуп турар болбайн аан. Төп Европага чепсеглениишкиннерни болгаш чепсектиг күштерни кызыыр дугайында чугаалажыышкынарга депшилге бо талазы-биле бурунгаарлаашкынга боттуг идиги берип болур ийик, бис олче шын сеткилиис-биле чүткүп турар бис.

Хельсинкиге, ажылдаш кылган принциптерни барымдаалавышаан, аңаа чедип алдынган дугуржулгаларны базымбазымы-биле амыдырал-га боттандырбышаан, нинти-европа чөвүлел хуралының киржикчилери чурттар 1977 чылда Белградка кылыры төлевилеттингеи үжүражышкынга тодаргай позитивтиг түүнелдерлиг хөөн болур ийик. А кол-ла үве— кады тып алган орукбиле дөжтаамал болгаш хажык чок бурунгаралар чорук боттодунга бүзүрежилгени быжыглаарынга чедирер ийик, ындыг бүзүрежилге чокта делегейниң кады ажылдажылганың өзулуг чечектелиишкинин алдынган

БЕШ ЧЫЛ БОЛГАШ КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫ

Александр Тавакай—аңчы Табокоев

Дооступ турар беш чыл бистин республиканын культура амыдыралынга чаа-чаа хайырлалдарны шаннаан. Оон тодаргай чижээ кылдыр тыва артистернин кино уран чүүлүнче херин базымнарны кылганын чугаалап болур. «Бүгү-ле уран чүүлдүн биске эн чугулазы кино болур» деп, В. И. Ленинниң үнелээни кинематография талазы-биле бо беш чылда тыва театрның артистери «Хеченнинин читкени», «Дерсу Узала», «Мөгениң девин» дээн чергелиг уран-чечен фильмнерге чедишкиниг киришкенин эки билир бис.

«Мосфильм» киностудиязы А. Витол биле В. Кузнецовтүн сценарийин үзүгаар «Тайгада дувураазин» деп уранчечен, өнүүг фильмни декабрь айның тоңчузунде күрүне комиссиязынга дужаар деп турар. Оон кол режиссеру Аркадий Колосатый, кол оператору Алексей Большаков, тургузукчу режиссеру Арион Юванчук. Ол кинонун кол маадырларының бирээзинде Табокоев дээр алтай аңчы бар. Оон ролүнде бистиң чаңгыс чер чуртуувус—Тыва АССРниң алдарлыг артизи Александр Сүлдемович Тавакай ойнап турар.

Александр Тавакай «Мөгениң девин» деп кинога шахта таныылының ролүнга база ойнаан. Артистин чаа тырттырып турары «Тайгада дувураазин» деп фильмнин дугайын болгаш оон аная киржилгезин сонуургаарымга, ол мынчаар чугаалады:

«Тайгада дувураазин» деп кинода болуушкүн Алтайда бо хүннерде болуп турар. Геология экспедициязынга ажылдап турган Жамин база Легостаев дээр ийи кижи тайгага азышкаш, бот-боттарын дилеп чоруптарлар. Легостаевте геологтарның шалыны—хөй акша бары биллинер. Бирле хүн Жаминни участок шагдаазы тудуп аар. Чүге дээрге, Жаминни ол лейтенант эки билир. Жамин оон мурнунда херек үзүн хоругдалга чораан кижи. Жаминни шагдаа үжептерге, оон хөй түннүг акша тыптыр. Ынчангаш Жамин кады чораан эжи Легостаевти өлүрүп казын чадавас деп карадаашкын-биле лейтенант оны хоочун аңчы Табокоевтин чүнар-бажынынга бажынап каап, аңчыга таныылдып каар.

Дашкаар үүнүп алырын Жамин аңчыдан дилаар. Табокоев чүнар-бажыныы ажыдыптары билек, Жамин оны хүлээш, „болунун орнунга бажынап каап, эжи Легостаевти дилеп чоруптар. Демги акша Жаминнин бодунуу-да шын. Оны эш-өөрү кулага хереглээри-биле чыып берген. Жамин мурнунда хоругдалга чораан болгаш, канчап чооп-даа Легостаевти тыпкаш, хостуг артарын бодап чоруур...

Жаминни чемгерип каарыбиле лейтенант келирге ол дезе берген, оон орнунда Табокоев чыдар. Жамин өлүрүкчү дургуннаан деп чүве ам-на тодарай бээр. Ынчалдыр лейтенант Жаминни, а Жамин эжи Легостаевти дилеп эгелээр. Дилээшкинче солдаттар, харын-даа вертолеттар безин хаара туттунар. Ол-ла бүгүү хоочун аңчы Табокоев баштап, чажыт кокпаларны айтып берип чоруп турар. Кинода бар бүгү болуушкуннарны чугаалавас бодай-дыр мен. Оны көрүкчүлер боттары-ла көре бээрлер болгай».

— Чаа кинону када тырттырган ирги, Александр Сүлдемович?

— Соңгу Кавказтың Тепертаның Томбай деп черге тырттырдывыс. Кайгамчыктыг бойдус чурумалдыг чер чорду. Мөңгүн-Тайга-даа сагышка кирер. Дагларында те, чуималыг, алыс аңчы кижиниң аңнаксаазы кээр оран болду. Ында ан-меннин, арга-арыгның камгалалын таарыштыр чурумчуканын магададым.

— Силерниң кирер кадрларыңарны тырттырары доозулганы ол бе?

— Чок. Арт кырында оваага тырттырар каш кадр арткан. Аная сценарий үзүгаар хөгжүм херекселинге база ойнадар ужурлуг чүве чораан. Ынчангаш игил тып алдым. Тыва база алтай-даа аңчыларның амыдыралы дөмей-ле болгай. Ынчангаш Табокоевти бо айда тоңдур тырттыртыр мен.

— Театр-биле кинонуң ылгалының дугайында чүү чугаалап болур силер, Александр Сүлдемович?

— Бо талазы-биле тускай литератураларда хөй-биле чугаалап турар-ла болгай. Кинога база чаңчыгышкын херек деп үвени биллим. Лейтенантының ролүнга СССРэ-ниң улустуң артизи, киноактер Ю. Мальшев ойнап турду. Оон өөренгени амыр чүве-ле чорду. Мен оон өөренип турдум. Тырттырып өөрени бээр чүве болза, кинога ойнаары театрдан белен хире чүве болду. Чүге дээрге бир болуушкунну безин үзүндулеп, кезектеп аңгы-аңгы ажылдаар боор-дур. Театрга ышкаш көжегеден көжегеге чедир эвес, а чаңгыс кадрны безин каш-даа катап кылгаш, оон эн экизин шилип алыр апаар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кандыг-даа уран чүүл шыдамыккай чорукту, талантыны, күш-ажылды неңээр чүве-ле болгай—дээш, каттырды.

Александр Тавакайны кино уран чүүлүнге мергежип, оон хынын тып бар чыдар актөр деп болур. Ол үстүнде алаан киноларывыстан ангыда «Дерсу Узала» («Мосфильм»), «Ак пароход» («Киргизфильм») деп фильмнерге шилилге конкурстарынга база киришкен артист. Александр Тавакайбиле моон соңгаар экраннарга хөй удаа ужуражыр боор бис деп идеген-даа турар бис.

В. СЕРЕН-ООЛ.

Ольга Чепуштанова — республиканың статистика эргелелинин машина-саналга станциязының операторунда ажылдап турар. Ол 1968 чылда Новосибирскининиң өөредилге комбинадын доосказы, маңаа ажылдап эгелээн. Аныяк кыс Ольга Чепуштанова холушкан профессияларны база шиңгээдип алган. Оля ам станцияның дээре операторларының санында кирген болгаш тоску беш чылдың планыг онаалдаларын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилеңчизи, тоску беш чылдың шалыпчызы О. Чепуштанова ам онгу беш чылдың үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: О. Чепуштанова.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ

МОСКВАДАН

9.00—Медээлер.
9.10—«Съездиден съезд чедир». Совет Белоруссия.
11.25—«Пушкиниң чураан чуруктары».
12.25—«Шыдыраа школазы». Разрядтыглар клазы. «Оюнуң ортузу».
13.00—Киножурнал.
13.10—«Уран чүүл мастерлери—уругларга». А. Барто—«Шулук биживээнимде».
13.45—«Миллионнарның ленинчи университеди». «Аныяк ажылчынарны совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидери». Москваның «Трехгорная мануфактура» комбинадының коллективиниң дуржулгазындан.

КЫЗЫЛДАН

14.15—«Эрткен чай». Уран-чечен фильм.
15.45—Мультфильм.

МОСКВАДАН

15.55—«Чечен чогаалдарның экранчыдылгазы». «Соңгу чүк тоожузу». Уранчечен өңүүг фильм.
17.10—СССРэ-ниң улустуң артизи Ю. Гуляев улустуң ырларын болгаш романстар күүседир.
17.30—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер.
18.15—Чарлаалар, реклама.

МОСКВАДАН

18.20—Спорт программазы: 1. УЕФА-ның футбол кубогу. «Спартак»—«Милан» (Италия). 2-си таймы. 2. «Спортлото» тиражы. Өңүүг. 3. УЕФА-ның футбол кубогу. «Торпедо» (Москва)—«Динамо» (Дрезден). 2-ги таймы.
20.00—Медээлер.
20.15—«Чечен чогаалдарның экранчыдылгазы». «Соңгу чүк тоожузу». Уранчечен өңүүг фильм.
21.30—«Миллионнарның ленинчи университеди». «Аныяк ажылчынарны совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидери». Москваның «Трехгорная мануфактура» комбинадының коллективиниң дуржулгазындан.

КЫЗЫЛДАН

22.00—«Челаш». Дамчыдылга.
22.30—Телемедээлер.
22.40—Телефильм.

МОСКВАДАН

23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Спорт

ОЮН КҮРСЕДИ АТТЫГ КУБОК

Оюн Күрседи аттыг кубок дээш хосуг хүрешке чыл бүрүде эртип турар чаңчыл болган маргылдаа Кызылдың автомобиль-орук техникумунуң спорт залынга болуп эрткен. Хоорайның комсомол комитеди бо маргылдааны ам 12 чыл улаштыр эрттирип турар. Бо удаада болуп эрткен маргылдаага хоорайның дээди, ортумак өөредилге черлериниң болгаш школалардан ниитизибиле 80 аныяк мөгелер киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдин түннелинде команда талазы-биле бирги черни көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары эзлээш, Оюн Күрседи аттыг кубокту база чаалап алганнар. Башкы институтунуң шыырак командазы бо удаада ийги шаннадыг черни алыр аргалыг болган. № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищениң мөгелери үшкү черде.

Болуп эрткен маргылдааның эң чиик дензизинге № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищениң мөгези Сергей Монгуш, 48 килограммга № 2 ортумак школаның өөреникчизи Саша Чылбак-оол олар чараш, аваангыр хүрежин турган, шүүлгеннер.

Көдээ ажыл-агый техникумунуң шилиндек командазының мөгелери Владимир Биличит (52 кг), Сергей Биче-оол (57 кг), Матвей Допуй-оол (68 кг) база бо материалдың автору олар тус-тус дензилеринге чемпионнаннар.

Башкы институтунуң студентизи Владимир Оюн 62 килограммга, № 2 школаның күш-культура башкызы Владимир Хертек 74 килограммга, автомобиль-орук техникумунуң төлээзи Юрий Синицын 82 кидограммга бирги черлерни алганнар.

Бо маргылдааның дүрүмүнде болуунуң дензизинге бирген үш дугаар чедир шаннадыг черлерни алган мөгелерге бирги разрядтың спортчузу деп атты тыпсыр деп бистиң республиканың хүреш федерациязы шинтирлээн. Ынчангаш бо маргылдааның түннелинде 15 аныяк мөгелер 1 разрядтың мөгези деп атты чедип алган. Ол чорук аныяк мөгелериниң аразында мергежилин бедидип, разряд күүседиринге кончуг эки болган. Ынчангаш мындыг маргылдааларның санын көвүдедип, удаа-дараа эрттирип турар болза хосуг хүрештиң сайзыралыга улуг идиглиг болуру чугаажок.

В. БИЧЕ-ООЛ,
хосуг хүрешке спорт мастеринге кандидат.

Аныяк мөге

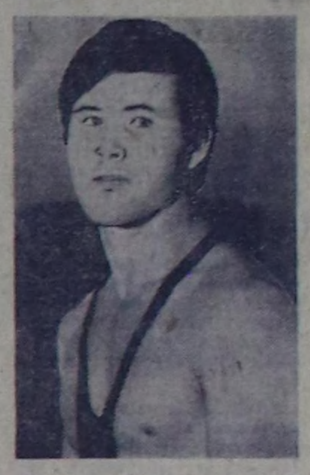

Мартый-оол Пильчин хосуг хүрештин нарын, чараш, аваангыр аргалары-биле Күр-Чер ортумак школазынга өөренип турган-ла таныжын эгелээн. Ол ынчан Бүгү эвилелдин «Урожай» эки тура спорт интилелинин Төп төвүлелинин үш дакпыр чемпиону, хосуг хүрешке СССРэ-ниң спорт мастери Федор Ондарның секциязынга кирип алган, дуржулгалыг, бедик мергежилдиг тренернин үдуртулгазы-биле хосуг хүрештин нарын аргаларын бир чыл ажыг өөренген.

Оон соонда Мартый-оол Төрээн чуртунуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгези — Совет Армияның хүрээлеңинче чорупкан. Кадык, шыырак, бүгү талазы-биле эки белеткелдиг аныяк оолду Сахалин облазынга кызыгаар шеринге албан-хүлээлгезин эрттирери-биле чоруткан. Школага өөренип турган-ла күш-культура болгаш спорттун лизыбүрү хевирлеринге хандыкшылы улуг чораан. Ол оон шериг албанын эки эрттиреринге дыка дузалаан.

Шеригге Мартый-оол самбо хүреш секциязынга кирип алган, ол хүрештин нарын аргаларын доралан-на эки шиңгээдип алган, алды ай хире болганда улуг маргылдааларга киржип эгелээн. Оон соонда ол самбо хүрешке Сахалин облазынын бирги чери дээш болган маргылдаага чедишкиниг киржип, 75 килограммга ийги черни алган, самбо хүрешке бирги разрядтың нормазын күүсеткен.

1972 чылда самбо хүрешке Ыраккы Чөөн чүктүн кызыгаар округунуң бирги чери дээш болган улуг маргылдаага Мартый-оол Пильчин бодунуң дензизинге чемпион ат дээш хүрешке самбога ССРэ-ниң спорт мастери-биле ужурашкаш, аная сан талазы-биле ойнаткаш, ийги черни алган.

Шериг албанын эрттиргеш, Мартый-оол Кызылдың башкы институдунга кирип алган. Ол ам институттун физика-математика факультединин ийги курузунуң студентизи. Мартый-оол аная өөренип кирген чылындан эгелээш-ле хосуг хүрешке ССРэ-ниң спорт мастери Өргелээр Ондарның чорудуп турар секциязынга кирип алган.

Бо чылдың чазынында самбо хүрешке бистиң республиканың бирги чери дээш болган маргылдаага Мартый-оол чараш, аваангыр аргаларны ажыглап турган, бодунуң үдурланыкчыларын удаа-дараа өктап, тиилелгеже бурунгаарлап-ла орган. Сөөлгү шинтирлиг салыгда хүрежип турган үезинде оон үдурланыкчызы бир арганы ажыглаптарга оон камгаланыр дээш хевис кырынга эпчок каап ушкаш, хүреште уламчылавайн барган. Ол таварылга эвес болза ол бодунуң дензизинге чемпионнаар турган.

Хосуг хүрешке бистиң республиканың 1975 чылда түстүс дензи айы-биле чемпионун илередир хүрешке М. Пильчин багай эвес киржип, бодунуң дензизинге республика чемпиону болган. Үстүнде адаттынган чедишкиннер чиниги-биле келбээн. Аныяк мөге ук маргылдааларга киржириниң мурнунда кызымаккай белеткенип, хөй-хөй аргаларны өөренип турган ол бүгүнү чедип алган.

В. ЧАДАМБА.
ЧУРУКТА: мөге М. Пильчин.

ХӨӨРЭ ЭРНИҢ ЧУГААЛАРЫ

● ОТТУГ ЧУДУК ●

Аңчы кижи шүшпеп болгаш чудуул боорга, оон чаржынчыг чүве чок болдур ийин, күжүрүм. Бистиң дошкун-ширинин агаар-бойдустуг тайгаларывыс ындыг кижилерни хумагалавас. Чайгаар-ла одаг чаныынче сыындыр сывырыптар.

Оон ат-сывын маңаа адаалдаа чоор мен, биске ындыг эр турган. Даады-ла аңнаар мен дээр. Боду аажок мөге-шыырак, ол хирезинде доңуучалы — өшкү чаа-ла. Эртен, кежээ холдарын хүлүй туттунуп алган, одагже сыныып олуруп бээр.

Башкы хар чаапканда, дириннээр дээш аттанышкан мен. Демги ол мөге-шыырак эжим база-ла менден чыда калбайн чорупкан чүве. Четкеш, турумчуп алыр ужурлуг черивиске кежээ орай келген бис. Дүне аянныг одаг, чылыг чадыр кайын кылдынар ийик. Ынчаарда алыс сооксумдары кончуг күс турган чүве. Бодум чаасказан болзумза, чаңгыс дүне от-көс салбайн хонуп алгаш, эртен эртелеп дириннеп чоруй баар ийик мен. Ынчалза-даа чүү кандыг-даа болза, мөге-шыырак эжимни кэргевес аргам чок апарган. Кижимни көрүмге, улуг-ла кара болу берген сириңнинин олурар деген. Ам канчаар, кедээвисте ий черде ийи кижи куспаа четпес черни көрүп алгаш, оон дал ортузунга отту кыпсын үндүрүптүм.

Күжүр эжим ону көрүп каап, маң-биле чүгүрүп кээп, идик-хевин уштун каапкаш, ыып чытнан черинин кудургай талазынга өөргалап чыдыпкан соонда. дораан-на хаарыктай берди. Оттун чалымындан-на боор, кижимнин өргазы кызыл-шокар кылдыр хуулаа берди. Хөөкүй ар онуда билир атчок таалаан нөрзан чыдыр оң. Мен база ону ынча дыка-ла магадап көрүп олургаш чоор ийик мен, йileнин чыда удумзурай берген болдум.

Та чүү хире күм кынны берген кижи ийик мен, бир-ле медээжок алгы-кышкыдан отту чаштап келдим. Көөрүмге күжүр мөгем демги ыып турган черзини куспактапкан, атчыр-датчыр хүрежип тур ийин мон! Эштиң чүрээ хөөрей берген хире: «Певе-певе!» деп турза-даа, улам-улам кышкыргылап тудушкан тур.

Баштай аңгадай берип-тир мен: оттуг чудук-биле хүрежип турган кижи көрген эвес, ынчанмайн канчаар мен. Оон ам кээп, чүвенин ужурун даан билип каап (кижи түрээ хөөрей бергенде, алур-баарын билбес чүве дивежикпе), оттуг чудуктан бодум начыныныы арай боорда чарып алдым.

Бодумнуң «Демир-Мөгем» оожуургаарын маңаа алгаш, ылаптан айтырарымга мындыг чүве боп тур: чоон черзи чалбыышталдыр өртенип-өртенип, оргалап чыткан эштиң кырынче чуглуп бадыптарда, демгим ону оттуг адыг халдан келген деп болаап, үйгүзу хевээр тутчун турганы ол ышкажыл...

«Бак кижи балалыг» деп улус чугаалажыр боор чүве. Ол кижим чудук-биле чаңгаш хүрежип турган, аңаа өртенип алган. Ону эмчиге чедирер дээш, каш хонукта дириннээрим ара каар ужурга таварышкан мен.

Ядараан кулугур ийин оң.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

АРАГАЛААРГА АМЫДЫРАЛ

ОСКУНДУРАР

«Оруктуң эгези — чаңгыс дашка арага, ортузу—арагалаан кампания, чем мурнунда бир-ийи дашканы ажырыптары, төнчүзү — кара-бажын, өлүрүүшкүн, албыстап аарыыр чорук, азы хөөрге чыдар салым багы»... Бо сөстер сураглыг чогаалчы Джек Лондонга хамааржыр. Ол каш сөстерде арагалаашкынның болгаш алкоголик кижинин бүгү оруктары тода көстүп турар.

Ол шыпан-ла ындыг. Кижи бүрүзү араганы баштай бичиилеп ижип эгелээр болгаш ол ишкен бичии арагазынга-ла өзирий бээр. Ынчалаз-даа араганы хөй ишкен тудум-на чоорту баштай ижип турган хемчээлин улгаттырып эгелээр, чүге дээрге ол хире арага ам өвөөш, ону эзиртпес апарганы ол. Оон-биле кады ол баштайгы ышкаш кустурар, баш аарыыр чорук эвээжеп, харын-даа чидип бар чыдарын эскерер. Ол чүл дээрге, ам арагага улам чаңчыгып, хандыкшып эгелээни ол. Ол алкоголизмнин баштайгы чадазы-дыр, кижинин араганың дүвүнче улам ханылап кирип бар чыдары-дыр. Араганы өзиртип ижиптерге кончуг ынак, арагаже чайгаар сундулаар, ону ижиптер дээш кандыг-ла бир чылдакты дилеп чоруур апаар. Баштайгы дашкаларны ижишкеш, ам болзун дээр чүве чок, харын-даа амдаа уламчылаарына кончуг күзелдиг апаар.

...Чогум-на оон түннелинде өзиртип ижип алган чоланчылар Н. Вильс (АТБ-2), О. Чыргал-оол (ИХМ-ниң гаражы), В. Михеев (Тывагаз), П. Мельчугов (АТБ-1) оруккаранналдыр халдып чораш, айыылдыг үүлгедиглерни кылгыланнар. Оваарымчалыг! Эзирик чоланчы дээрге-ле үүлгедикчи кижи-дир. Ынчалза-даа орайтаан. Машинаны эзирик башкарар чоруктун түннелинде үрелген машиналар, бертик-бежел, өлген-читкен кижилер кайы хөй.

Ижишкен бичии арага ужурундан кижилер амы-тынындан чарлыр, араганың хоразы ол хире айыылдыг.

Алкоголизмнин чадазы арага ижерин соксатпайн, ам-даа ижип-ле турар болза, бодунуң оруун уламчылаар, өскээр чугаалаарга, алкоголизмнин чаа чадазы кижини улам кудуладып бадырар. Баштай арага ишкеш хөглүг, харын-даа эмин эрттир хөглүг турган болза, ам арага ижишкеш, ол хөглүг чоруу чидип, каржы, чеңгээлиг, шош-содаа эгелээринге ыпак, өске кижилерге карадаачал апаар. Ол чадазынга келирге, алкоголик кижи уттуучал, угааны кошкак апаар, хораннап каапкан баш мөзинин ажылдаары суларраар. Алкоголик кижиниң ындыг байдалынын дугайында улуг чогаалчы Ф. М. Достоевский ынчаар кончуг шын соглээн: «Арага кижини черлик анзылар, кижи дириг амытаннарга дөмей апаар, кижини чырык бодалдардан чардыктырар, кижинин угааныы кошкадыр».

Чогум-на ынчангаш хөй арага ишкеш, баш мөзи албаран, боду шуут-ла араатанзый берген Е. Иванов бодунуң кады чуртап орган эжин, уругларының незин бижектээн. А Шалагин дээрзи өзирик үш дүн ортузунда маска тудуп алган кадайын, уруун соп олурген... Шагадн-Арыгның чурттакчызы С. Капилюшкин база-ла кудумчуже балдылыг үнүп келгеш, эрткен-дүшкен кижилерже шуран турган...

Назы четпээн бичии оолдар С. Зайцев биле В. Будылин олар эзиртир арага ижип алгаш, кижинин арын-нүүрүнге, хосуг чоруурунга удур каржы үүлгедигни кылганнар. Ол дээрге кижи бүрүзүн дүвүредир ужурлуг айыылдыг болуушкун-дур.

Оон кадында алкоголик кижинин араганы ижери уламна көвүдеп, хемчээли улгадын чоруп орар. Ам алкоголизм мырыңай-ла хоочу аарыынче—арагалаар чоруктун ийи дугаар чадазынче шилчий бергени ол. Алкоголик кижинин баштайгы демдектеринге өске демдектер немежир. Бир-ле улуг арагалаашкынның сөөлүнде оттун келгеш, билип чыдарга, мурнунда ол эскерип чораан-даа болза, улуг-ла херекке албайн чораныдан ам оон холу сирилээр, бажының ишти түүлээр, бажы кончуг аар ышкаш сагындырар, сагыш-сеткили мүнгак, кортук, түрээ сиилээш апарган болур.

Эрткен дүнну ол кончуг багай эрттирген: чамдыкта ызырар ыттар оон идик-хевин үзечаза соп турар, чамдыкта азыг-диштиг араатаннар-даа сыыртап турар, а бир чамдыкта ону кады арага ишкен эштери-даа өлүрер дээш кыжаныр кээп турар апаар. Ындыг аарыг кижи дүне дүжүнде улаарап-дембөөреп, алгырып-кышкырып чыда хонар.

Оон мурнунда араганы аная хеглээр дээш ижип чораан болза, ам арага ишпейн, сагыш-сеткил-даа, бодунуң ниити байдалының-даа талазы-биле шуут-ла шыдавас апаар. Ынчангаш катап база-ла ижер ужурга таваржыр. Оон дараазында сергеп кээрге, алкоголик кижинин ниити байдалы база-ла баштайгы хевээр: холдары сирилээр, түрээ сиилээш, соок дер доктур, ишти-хөнүү мүнгак, сагыш-сеткили кудургай болур. Ынчангаш ам база-ла катап ижип алыр. Ол чүл дээрге ам алкоголизм үстүкү чадазынче шилчип, аар аарыг апарганы ол-дур. Алкоголизмнин баштайгы үезинде алкоголик кижи бодунуң чеже хире араганы ижишкеш эзирий бээр хемчээлин билбес, кыр-кырынга ижип-ле орар апаар.

Ынчалза-даа ындыг кижилерге ам-даа бүгү чүве оскундурбаан, ол бүгү айыылдыг чорукту, бодунуң шын оруктан тайып бадып чыдарын эрте дээре эскерип көргеш, эмчилериниң дузазы-биле эттинип ап болурунуң аргазы ам-даа бар.

Ындыг байдалдан уштунуп алырының оруу чаңгыс—эрте дээре бүгү назынында арага ижер чоруктан шуут өйталаары. Ол берге бе? Берге. Ынчалза-даа болдунуп болур. Чүгле кижинин арагадан өйталаар дээн күзелинден хамаржыр.

В. ПОБЕРЕЙ,
психиатор-эмчи.

Декабрьның 27-де, хүндүскүнүң 3 шакта, болур ада-ие хуралынга озалдавайн чедип келириңче төрелдерни республикада дүлей уруглар школазы чаяап тур. Хурал соонда концерт болгаш ёлка болур.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

Бөгүн Тувинская правда

«Беш чылды төлептиг доозар». Мурнуку үүл.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының VII съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазы.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязының ажыттынганының дугайында дыннадыг.

«Бедик медерелге кижизидер». Облсовпрофтуң III пленумундан отчёт.

«Ыяш белеткелчилериниң кышкы чымыжы». В. Кудрявцевтиң фоторепортажы.

«Кышкы хүннүң кол хереэ». Д. Байыр-оолдуң үүлү.

«Тураскаал демдек». Г. Колесниковтуң мораль темазынга үүлү.

Чурттуң иштинден, даштыкылан болгаш спортчу болуушкуннардан медээлер.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеш, аязыр, чагбас. Мурнуу үүк угланышкызыг хаттың дүргени секундада 0—5 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг районнарга 22—27, өске артканнарынга 28—33 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы 30—32 градус соор.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 31-75, пропаганда киллизинин 31-75, карысалгалыг секретарының 23-54, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтериялың 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16026. ЧАГЫГ № 3879.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—01283.